

СУТНІСТЬ, ЗМІСТ І СТРУКТУРА ПОНЯТТЯ «ПОЛІКУЛЬТУРНА ВИХОВАНІСТЬ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ»

Постановка проблеми. У наш час нагальність дослідження проблем полікультурності визначила ціла низка факторів. Йдеться насамперед про те, що у другій половині ХХ століття розпалася колоніальна система, зросла етнічна та расова свідомість людей. Етноси, які раніше були залежні, звільнилися, створили самостійні держави і прагнуть бути рівноправними партнерами у міжнародних відносинах. Сьогодні активно формується полікультурний простір – міграційні процеси, спричинені економічними, культурними та політичними умовами, значно підвищують міжкультурні контакти. В Україні навчається багато представників інших спільнот. Такий стан справ обумовлює необхідність дослідження особливостей виховання іноземних громадян, здатних взаємодіяти, знаходити порозуміння з представниками українського суспільства. **Метою статті** є визначення сутності, змісту й структура поняття «полікультурна вихованість студентів-іноземців»

Огляд публікацій за темою дослідження. Одними з перших спеціальні дослідження з полікультурного виховання здійснили американські педагоги. Це пов'язано з самими умовами формування американської нації, характерною рисою якої були етнокультурна варіативність та етнокультурний плюралізм. Найвизначнішими американськими ученими, що першими почали ґрунтовно вивчати проблеми полікультурного виховання, є насамперед Дж. Бенкс, М. Беннетт, Дж. Лінч, С. Ніето, К. Слітер та ін. Дослідники вважають, що необхідно насамперед вчити дітей визнавати культурну самобутність інших народів, толерантно ставитися до інших людей, будувати конструктивний діалог з представниками інших етнічних груп.

У Європі увага до проблем полікультурного виховання виявилась у 80-х роках ХХ ст., коли зріс потік мігрантів з арабських країн, а потім з країн колишнього «соцтабору». У 90-ті роки після розпаду Радянського Союзу загострилися міжетнічні та міжнаціональні конфлікти, виявивши неспроможність ідеології «єдиної спільноти – радянського народу». Саме в цей час почали досліджувати проблеми полікультурності українські та російські вчені.

Серед російських дослідників історію полікультурного виховання ґрунтовно дослідили О. Н. Джуринський, Г. Д. Дмитрієв, Ю. О. Карягіна та ін. Зокрема О. Н. Джуринський визначив три групи цілей полікультурного виховання: «плюралізм» – повага й збереження полікультурного різноманіття, «рівність» – підтримка рівних прав на освіта, «об'єднання» – формування загальнонаціональних політичних, економічних, духовних цінностей [7, с. 95]. Вчений відстоює необхідність культурної взаємодії та взаємозв'язок культур.

За своїми витоками та історичним розвитком українська школа є частиною європейського освітнього простору. Як і у західноєвропейських державах, основою освітньої системи в Україні є педагогічна культура греко-римського світу. Для української школи визначальною була і залишається спрямованість на розвиток національної самосвідомості на основі своєї культури, мовного середовища. Але одночасно з огляду на історичні традиції, практику навчання представників інших народів в українській освітній системі важливим є навчання учнів жити й працювати в умовах поліфонії культур.

У дорадянській та й радянській системі освіти помітним було невілювання культурного розмаїття. Але ідеї стирання національних відмінностей, зближення націй, спрямоване на досягнення повної єдності, не принесли бажаних результатів. В Україні питанню полікультурного виховання почали надавати значну увагу лише з 90-х років ХХ ст. Про це свідчить ряд законодавчих та нормативно-правових документів, в яких

враховано принцип полікультурності, зокрема, в Конституції України (стаття 11) в Національній доктрині розвитку освіти, в Концепції національного виховання, у Державному стандарті базової й повної середньої освіти.

Про значення полікультурного виховання, його зміст, основні поняття, категорії, методи писали такі українські вчені, як В. В. Бойченко, В. С. Болгарінова, І. Ф. Лощенова, О. В. Сухомлинська та ін. На думку авторів, мета полікультурного виховання полягає у формуванні людини, здатної до активної й ефективної життєдіяльності в багатонаціональному й полікультурному середовищі. Така людина розуміє й поважає інші культури, уміє жити в злагоді з людьми різних національностей.

Сьогодні Е. О. Антипова, Л. С. Горбунова, Н. А. Сейко та ін. досліджують процеси становлення ідей полікультурності, зв'язок їх з національною освітою тощо. Вчені визначили комплекс завдань полікультурного виховання, його пріоритетні напрямки, принципи діяльності та ін. Позитивні стосунки між людьми, які належать до різних груп, на думку вчених, залежать від готовності кожної людини жити у полікультурному середовищі. Сформувати у молодого покоління таку підготовленість мають педагоги, допомагаючи іноземним студентам набути необхідних знань для сприйняття України, її історії та громадян.

Проте на сьогодні немає однозначного тлумачення поняття «полікультурного виховання». У наш час вчені використовують поняття «полікультурного виховання» (О. Н. Джуринський, І. Ф. Лощенова, О. В. Сухомлинська) поряд з поняттями «мультикультурне» (П. Майо, П. Макларен, Г. В. Палаткіна, П. Фрейє), «багатокультурне» (Г. Д. Дмитрієв, О. В. Дубовик, В. Міттер), «міжкультурне», «інтеркультурне» (Г. Ауернхаймер, П. Дойє), «крос-культурне». Ці поняття в основному можна вважати синонімами: перша частина слів має різне походження (латинське, грецьке, українське), але одне значення. З семантичного погляду поняття «мультикультурність» та «полікультурність» є синонімічними: multi (лат.

multum – складний, численний) у складних словах означає багато-, мульти. Частинка poly- (грец. численний) у складних словах означає багато-, полі.

Виклад основного змісту. Використання терміна «полікультурність» дозволяє підкреслювати пошанівне ставлення й підтримку всіх культурних потреб і способів життя, що є у суспільстві. Цим терміном також позначають теоретичний підхід в суспільних науках. Отже, значення терміна «полікультурність» можна окреслити як «багато культур».

Перше нормативне визначення поняттю «полікультурне виховання» / «освіта» зарубіжні вчені дали у 1977 році у Міжнародному педагогічному словнику, розглядаючи його як «виховання, що включає організацію й зміст педагогічного процесу, у якому представлені дві або більше культури, що відрізняються за мовною, етнічною, національною або расовою ознакою» [13, р. 257].

Полікультурне виховання – явище історичне, соціально-побутове і духовне. На думку М. Р. Баяновської та П. М. Тірала, полікультурне виховання дозволяє враховувати етнічно-культурні особливості тієї чи іншої країни або навіть окремого невеликого регіону. Воно спрямоване на творення культурної аури людини, виховання в неї поваги до людей іншої національності, поряд з якими вона живе, поваги до їхньої культури, традицій, віри, звичаїв, обрядів та ін. [2, с.31].

Полікультурне виховання – це сучасна педагогічна концепція, що передбачає навчання різноманітності культур, виховання поваги та почуття гідності у представників усіх культур, незважаючи на расове або етнічне походження, сприйняття взаємозв'язку та взаємовпливу загальнолюдського і національного компонентів культури в широкому значенні [10, с.374].

У наш час полікультурне виховання передбачає: 1) адаптацію людини до різних цінностей за умов взаємодії безлічі різноманітних культур; взаємодію між людьми з різними традиціями; 2) орієнтацію на діалог культур; 3) відмову від культурно-освітньої монополії щодо інших націй і народів. Полікультурне виховання культивує в людині дух солідарності й

взаєморозуміння в ім'я миру й збереження культурної ідентичності різних народів. Таке виховання орієнтоване на розвиток у кожної людини планетарного мислення й усвідомлення приналежності до людського співтовариства в минулому, сьогоденні й майбутньому.

Дж. Бенкс виокремлює три групи цілей полікультурного виховання, які можна позначити поняттями «плюралізм», «рівність» і «об'єднання». У першому випадку мова йде про повагу й збереження культурного різноманіття, у другому – про підтримку рівних прав на освіту й виховання; у третьому – про формування загальнонаціональних політичних, економічних, духовних цінностей. Ключові цілі полікультурного виховання багатоступінчасті. Зокрема, при вихованні поваги до інших культур толерантність (терпимість) є лише початком прилучення до них. За цим повинні йти розуміння, повага й, нарешті, активна солідарність, взаємодія, взаємозалежність, взаємообмін [12].

На основі цього можна стверджувати, що головне завдання полікультурного виховання – виховати людину із широким кругозором, відкритим мисленням, здатною до діалогу, тобто людину культури. Як зазначає Е. Бондаревська, людина культури – це вільна особистість, яка здатна до самовизначення у світі культури, володіє якостями громадянина й приймає певну систему змістів життєдіяльності. Це особистість із високою громадянською самосвідомістю, почуттям власної гідності, самоповаги, самостійна, самодисциплінована, здатна орієнтуватися у світі духовних цінностей і в ситуаціях навколишнього життя; це особистість, що здатна приймати рішення й відповідати за свої вчинки [5].

Л. О. Голік, Т. В. Клиненко, М. Ю. Красовицький, Г. І. Левченко вказують на те, що багатокультурна освіта і виховання не повинні заперечувати національні, а мають бути складовими єдиного процесу. На їх думку, таке поєднання сприятиме глибокому засвоєнню і розумінню як національних, так і загальнолюдських моральних цінностей [6, с. 3 – 4]. Як зазначають В. С. Болгарінова та І. Ф. Лощенова, полікультурність є засобом

допомогти особистості в подоланні шляху від засвоєння етнічної, національної культури до усвідомлення спільності інтересів народів у їхньому прагненні до миру, злагоди, прогресу через культурний розвиток [4, с.3].

Дослідники підкреслюють, що полікультурне виховання допомагає навчити молодих людей знаходити своє місце стосовно інших, урізноманітнювати свої взаємини з іншими і пізнавати різні культурні прояви свого оточення, включаючи конфліктні ситуації. Отже, можна стверджувати, що полікультурне виховання сприяє формуванню в молодих людей готовності до активної діяльності в сучасному соціокультурному середовищі, зберігаючи при цьому свою ідентичність та розуміючи інші етнокультурні спільноти, жити в злагоді з представниками різних расових, етнічних культурних, релігійних груп.

Зазначені мета та завдання полікультурного виховання свідчать про їх поступове ускладнення, підвищення вимог. Виховання полікультурності є процесом поступовим та тривалим. Проблемним на сьогодні залишається також питання щодо складових полікультурного виховання. Вчені по-різному виокремлюють його етапи та складові. Г. Д. Дмитрієв та О. Н. Джуринський основними етапами полікультурного виховання називають толерантність, розуміння й прийняття іншої культури, повагу до культури й культурних відмінностей [7, 8]. На думку А. К. Солодкої, полікультурне виховання є невід'ємною складовою національного виховання. Воно реалізує принцип діалектичної єдності національного і загальнолюдського, що дає змогу людині глибоко відчувати приналежність до рідного народу і водночас усвідомлювати себе громадянином і суб'єктом світової цивілізації [11].

Т. Б. Менська виокремлює кілька основних складових компетенцій, пов'язаних з полікультурним вихованням. Насамперед це знання культурних здобутків інших народів (сутність культури, особливостей і співвідношення культур, динаміки культури, її змін) та плюралізм. По-друге, це вміння вести

комунікацію та долати культурні бар'єри: знання теорії комунікації, основної мови й невербальної комунікації, способів мислення, пов'язаних з культурою. По-третє, це уміння здійснювати психосоціальну ідентифікацію й підтримувати міжнаціональні зв'язки. Для цього необхідно знати культурні відмінності й різні психосоціальні ідентифікації (асиміляція, сегрегація, етноцентризм, расизм, дискримінація, стереотипи) [9, с. 26 – 32]. Таким чином, основним у полікультурному розвитку особистості сучасні педагоги називають повагу до культури Іншого, її розуміння й толерантне ставлення до представника іншої культури.

Для визначення складових вихованості іноземних студентів важливо врахувати їх особливості. Іноземні студенти, які здобувають освіту в українських навчальних закладах, прибувають до України в юнацькому віці. Юнацький вік дуже важливий у психосоціальному розвитку людини. Саме в цьому віці людина усвідомлює себе членом суспільства, у неї формується чітка внутрішня позиція. Студенти, які прибувають на навчання до України, прагнуть пізнати більше нову країну, нове життя, дати свою оцінку подіям та явищам нової для них ситуації. Це час, як зазначають Л. С. Виготський, Л. І. Божович, І. Д. Бех, коли відбувається самоствердження особистості, вона замислюється над сенсом життя, своїм місцем у ньому, прагне виробити власний погляд на світ.

Важливою умовою прийняття Іншого та його культури іноземними студентами у цей час є знання української культури, бажання її вивчити. У цьому контексті слід вести мову про прагнення іноземних студентів до пізнання України, зацікавлення українською культурною – крос-культурну грамотність. Це рівень розуміння Іншої культури, її особливостей. Складовими крос-культурної грамотності, у свою чергу, є *знання*, тобто сукупність відомостей про свою й іншу культури, про різні явища у світі, про багатокультурну природу суспільства та ін. У крос-культурно грамотної людини знання відрізняються глибиною й багатогранністю. Така людина розуміє сутність предмета, уміє аналізувати культуру, вміє формулювати

свою думку щодо явищ іншої культури. Вона різнобічно поінформована, уміє самостійно одержувати культурні відомості. Ці знання стають її суб'єктивною особистісною цінністю.

Молоді люди, прибуваючи до України, активно включаються в студентське життя, формують свою ідентичність, освоюють різні соціальні ролі. В цей час формуються їхні життєві орієнтації, ставлення до світу, до себе й інших людей. При цьому має також значення вибір ними життєвих орієнтирів. Саме тому основною для здійснення вибору молодими людьми має бути позиція діалогу, толерантності й довіри, на користь миру, мирного співіснування людства, а не конфліктів. Полікультурне виховання у цей час має сприяти культурному саморозвитку й самовизначенню іноземних студентів в культурному контексті їх життєдіяльності. З огляду на це слід виокремити ще таку важливу складову полікультурності іноземних студентів, які навчаються в українських вузах, як громадянськість.

Громадянськість передбачає визнання загальнолюдських цінностей і норм цивілізованого життя. Це поважливе ставлення до історії свого народу й повагу до інших. Свідченням громадянськості в поведінці, спілкуванні є прагнення до збереження громадянського миру (миролюбство), дотримання норм громадського життя (моральність) і визнання права Іншої людини на відмінність, національну самобутність (толерантність). Отже, крос-культурна грамотність і громадянськість у спілкуванні з навколишнім світом є базовими складовими полікультурності іноземних студентів.

Окрім крос-культурної грамотності та громадянськості в аспекті полікультурного виховання для іноземних студентів важливе значення має набуття ними навичок міжнаціонального спілкування. Культура міжнаціонального спілкування означає насамперед поважливе ставлення до Інших культур. Справжнє спілкування можливе лише на основі свободи, взаємоповаги та взаємовизнання. В іншому випадку всі відмінності, що є між культурними групами (мовні, у поведінці, способі життя, світогляді, віруваннях тощо) інша сторона сприймає вороже або підозріло. Причиною

негативних міжкультурних відносин можуть бути неправильне розуміння людьми особливостей інших культур, викликане недостатністю інформації або її викривленням. В загальному, ефективне використання потенціалу культури спілкування потребує врахування психологічних особливостей суб'єктів взаємодії, їх сильних і слабких якостей, правильної побудови комунікативної тактики, унеможливлення проявів усіх видів упереджень.

І. Д. Бех веде мову про таку важливу інтегративну якість особистості, як миротворчу, гуманістичну спрямованість. На думку І. Д. Беха, розвиток уміння підростаючого покоління жити в мирі та злагоді має комплексний характер і передбачає виховання певних громадянських, моральних, інтелектуальних та емоційно-вольових якостей особистості. До них належать: розуміння зв'язків і взаємозалежностей всього суцього на землі; повага до всіх народів і цивілізацій; знання історії, здобутків інших народів, їхніх цінностей, традицій і проблем; ознайомлення з тенденціями, взаємодією і взаємозалежностями держав світового співтовариства; переконання, що мирним шляхом, без насильства можна вирішити всі спірні питання – як у нашій країні, так і за рубежом; знання досвіду народної дипломатії; переконання, що будь-яка проповідь несумісності світових ідеологій, релігій і націй – безумство і злочин [3, с.208]. Отже, у цьому випадку також важливо, щоб міжнаціональне спілкування здійснювалось на засадах толерантності. Толерантність є важливим елементом позитивного, взаємозбагачувального культурного спілкування. У соціологічному та педагогічному значенні толерантність, на думку Е. О. Антипової, означає, по-перше, «...терпиме ставлення до людей, їхніх думок, культури, вірування, іншої думки», по-друге, «уміння краще розуміти себе й інших людей, вступати з ними в контакт, взаємодіяти без примусу, виявляти повагу і довіру» [1, с.3].

Ще однією складовою полікультурності слід виділити самоідентифікацію людини. Це обумовлено тим, що кожна людина як суб'єкт певної нації, через присвоєння культурного досвіду прилучається й живе в культурі. Таке «входження» відбувається за допомогою культурної

ідентифікації, тобто формування почуття приналежності до певної культури, єднання особистості з духовними цінностями, що історично склалися в національній культурі. Культурну самоідентифікацію особистості прийнято трактувати як ототожнення себе з культурою, її цінностями, ідеалами й самостійний вибір тієї або іншої ідентичності. Ідентичність індивіда – це наявність культурних рис, що дозволяють відрізняти одну людини від іншої. Ідентичність, як зазначає Г. Д. Дмитрієв, залежить від соціальної приналежності, світогляду, етнічного походження, освіти, релігії, традицій, звичаїв, мови та ін. [8, с. 14]. Етнічна ідентичність дозволяє людині ототожнювати себе нацією, етносом. У загальному в структурі полікультурності іноземних студентів слід виокремити крос-культурну грамотність, громадянськість, культуру міжнаціонального спілкування й культурну самоідентифікацію особистості.

Таким чином, аналіз сутності та підходів до розгляду мети та особливостей полікультурного виховання, а також специфіки навчання іноземних студентів у вузах України дозволяють визначити полікультурне виховання іноземних студентів як організований та цілеспрямований процес соціалізації іноземних студентів, що спрямований на пізнання ними системи українських національних і культурних цінностей, оволодіння комунікативними та емпатичними вміннями з метою забезпечення міжкультурної взаємодії й розуміння української культури, толерантне ставлення до її носіїв. Полікультурна вихованість іноземних студентів як результат полікультурного виховання – це інтегративна особистісна якість іноземних студентів, що охоплює знання системи українських національних і культурних цінностей, володіння комунікативними та емпатичними вміннями з метою забезпечення міжкультурної взаємодії й розуміння української культури, толерантне ставлення до її носіїв.

Список використаних джерел:

1. Антипова Е. О. Полікультура і толерантність у системі освіти / Е. О. Антипова // Психолог. – 2003. – 18–19 травня (66–67). – С.2 – 6.

2. Баяновська М. Р., Тірала П. М. Полікультурне виховання як складник загальнонаціональної системи виховання / М. Р. Баяновська // Відродження. – 1998. – №3. – С.30–32.
3. Бех І. Д. Виховання особистості. У 2 кн. Кн. 2. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 344 с.
4. Болгаріна В. С., Лощенова І. Ф. Культура і полікультурна освіта / В. С. Болгаріна // Шлях освіти. – 2002. – № 1. – С. 2 – 6.
5. Введение в педагогическую культуру. Учебное пособие / Под ред. Бондаревской Е. – Ростов-на-Дону: РГПУ, 1995. – 172 с.
6. Голік Л. О., Клиненко Т. В., Красовицький М. Ю., Левченко Г. І. Полікультурна освіта в Україні // Завуч. –1999. – № 29/35 (жовтень).– С.3 – 4.
7. Джуринский А. Н. Поликультурное воспитание: сущность и перспективы развития / А. Н. Джуринский // Педагогика. – 2002. – № 10. – С. 93–96.
8. Дмитриев Г. Д. Многокультурное образование / Г. Д. Дмитриев. – М.: Народное образование, 1999. – 208 с.
9. Менская Т. Б. Поликультурное образование: Программы и методы. // Общество и образование в современном мире. Сб. материалов из зарубежного опыта. Вып. 2., – М., 1993. – С. 21 – 45.
10. Полікультурне виховання // Педагогічні технології. Досвід. Практика : Довідник / Ред. кол. П. І. Матвієнко, С. Ф. Клепко, І. В. Охріменко та ін. – Полтава: ПОППОПП, 1999. – С.374.
11. Солодка А. К. Полікультурне виховання старшокласників у процесі вивчення гуманітарних предметів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» /А. К. Солодка ; Інститут проблем виховання АПН України. – К., 2005. – 20 с.
12. Banks James A. Multicultural Education: Development. Dimensions, and Challenges // Phi Delta Kappa. – 1993. – Sept.
13. International Dictionary of Education. – London, 1977. – P. 257.

Анотація. У статті розглянуто поняття «полікультурної вихованості студентів-іноземців» та охарактеризовано такі її складові, як крос-культурна грамотність, громадянськість, толерантність, культура міжнаціонального спілкування й культурна самоідентифікація особистості.

Ключові слова: «полікультурна вихованість студентів-іноземців», структура, крос-культурна грамотність, громадянськість, толерантність, міжнаціональне спілкування.

Анотация. В статье раскрыто понятие «поликультурная воспитанность иностранных студентов» и охарактеризованы такие ее составляющие, как кросс-культурная грамотность, гражданственность, толерантность, культура межнационального общения и культурная самоидентификация личности.

Summary. In the article the notion of «multicultural manners of foreign students» and are characterized in its components, yak cross-cultural literacy, citizenship, tolerance, culture, international communication and cultural identity of the individual.

Відомості про автора

Прізвище, ім'я, по-батькові – Зозуля Ірина Євгеніївна;

дата народження – 15 січня 1985 року;

закінчила – у 2007 році Вінницький державний педагогічний університет ім. М. М. Коцюбинського за спеціальністю «українська мова і література»;

місце роботи – Вінницький національний технічний університет;

посада – викладач-асистент кафедри мовознавства.

Домашня адреса: м. Вінниця, вул. Дачна, 9, 97

тел. (мобільний) 093-499-70-36